

Cüzcân daha sonra Cengiz Han ve Timur tarafından istilâ edildi, buna rağmen bölgenin birçok şehri ayakta kalabildi. Cüzcân Yeniçağ'da Özbekler'in eline geçti. Ancak bunlar da özellikle Türkmenler'in saldırılarına mâruz kaldılar. Nihayet Afgan Hükümdarı Dost Muhammed döneminde (1819-1863) Cüzcân'ın bütün şehirleri Afganistan Türkistanı'na ilhak edildi. Bunlar içinde sadece Meymene Hanlığı yarı bağımsızlığını bir süre daha koruyabili.

Cüzcân'dan yetişmiş meşhur kişiler arasında Ebû İshak el-Cüzcânî, Ebû Bekir el-Cüzcânî, Ebû Ali el-Cüzcânî, Ebû Süleyman el-Cüzcânî ve Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 590-592, 611; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 309, 311-312; VI, 446, 454, 460, 516; VII, 120, 122-124, 126-127, 195, 230; İstahîrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 271; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 322 vd.; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsım*, s. 297; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 149 vd.; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 361-362; Müstevfî, *Nûzhetü'l-ku'lûb* (Strange), s. 155-156, 179; Kâtib Celebi, *Cihânnümâ*, s. 316; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1930, s. 423 vd.; Barthold, *Türkistan* (1990), s. 14, 83, 85, 209, 214, 242, 251, 267, 272-273, 281-285, 322, 361, 367; R. Hartmann, "Cüzcân", *IA*, III, 229-230; a.mlf., "Djuzjân", *EI²* (İng.), II, 608-609.

TAHSİN YAZICI

CÜZCÂNÎ, Ebû Ali

(أبو علي الجوزجاني)

Hasen b. Alî el-Cüzcânî
(ö. III/IX. yüzyıl)

İlk devir sûfilerinden.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tasavvufî terbiyesini Hakîm et-Tirmizî ile Muhammed b. Fazl el-Belhî'nin yanında tamamladı. Ebû Bekir el-Verrâk'ın (ö. 280/893) arkadaşı ve Abdullah b. Muhammed er-Râzî'nin şeyhidir. Tabakat kitaplarında, fütüvvet ehlinen melâmî-meşrep bir sûfi olan Cüzcânî'nin tasavvufî hayat ve düşünce ile ilgili eserler yazdığı kaydedilmekteyse de bu eserlerinin isimlerinden bahsedilmemektedir.

Cüzcânî'ye göre ârif gönlüyle Allah'a, bedeniyile halka hizmet eden kişidir. Kerâmet konusunda yüzyıllardan beri tasavvufî çevrelerde söylenegelen, "Kerâmet sahibi olma, istikamet sahibi ol; çünkü nefsin kerâmet sahibi olmanı isterken rabbın istikamette olmanı istermektedir" (Kuşeyrî, s. 441) sözü ona aittir. Di-

nî hayatın selâmetini ilk nesil bilginlerine uymakta ve bid'atlardan sakınmakta gören Cüzcânî halka karşı iyi, nefse karşı kötü zan beslemenin gereğine işaret eden sûfilerden biridir. Allah'a giden yollar konusunda kendisine sorulan bir soruyu, "O'na giden yollar çoktur, fakat bunların en doğrusu ve şüpheden en uzak olanı davranış ve niyet olarak sünnete tâbi olmaktır" şeklinde cevaplaması ve, "Ona -Hz. Peygamber'e- uyarmanız hidayete erersiniz" (en-Nür 24/54) meâlindeki âyeti okuması onun sünnete bağlılığını göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 46; Sülemî, *Tabakât*, s. 246; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 350; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 432, 441, 523; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 272; Herevî, *Tabakât*, s. 328; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 562-563; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 333; Câmî, *Nefehât*, s. 128; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 90; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 29.

MUSTAFA KARA

CÜZCÂNÎ, Ebû Bekir

(أبو بكر الجوزجاني)

Ebû Bekr Ahmed b. İshâk
el-Cüzcânî el-Bağdâdî
(III/IX. yüzyıl)

Hanefî fakihî
ve Ehl-i sünnet kelâmcısı.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte nisbesi dikkate alınarak Cüzcân'da doğduğu söylenebilir. Hocalarından Ebû Süleyman el-Cüzcânî'nin (ö. 200/816), ömrünün son yıllarında Bağdat'ta bulunduğu sırada Cüzcânî'nin de oraya gidip yerleştiği ve bu sebeple Bağdâdî diye de anıldığı bilinmektedir. Cüzcânî ile birlikte Ebû Süleyman el-Cüzcânî'nin derslerine devam etmiş olan ve akranı olduğu anlaşılan, ancak daha sonra kendisinin de öğrencisi olan Ebû Nasr el-İyâzî 260 (874) yılından sonra öldüğüne göre Cüzcânî'nin III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında vefat ettiğini söylemek mümkündür.

Sâmânîler Hükümdarı Nasr b. Ahmed zamanında (864-892) Türkistan'da bir savaş esnasında şehid düşen ve *Mes'elletü's-şifât* adlı bir eserin müellifi olduğu bilinen Ebû Nasr el-İyâzî ile Ehl-i sünnet kelâm mektebinin kurucularından Ebû Mansûr el-Mâtürdî Cüzcânî'nin en meşhur öğrencileridir. İslâmî ilimlerin birçoğunda üstün seviyeye yükseldiği kabul edilen Cüzcânî'nin daha çok fıkıh ve kelâm ilimlerinde vukuf sahibi oldu-

ğu nakledilir. Talebelerinin kelâm ilminde derinleşmesi de onun bu ilimdeki di-yaretini gösterir.

Kaynaklarda Cüzcânî'nin birçok eser yazdığı belirtilirse de sadece üç tanesinin adı zikredilir. 1. *el-Farq ve't-temyîz*. İlahî sıfatlara dair olup özellikle zâ-tî ve fiilî sıfatlar konusunu inceler. 2. *Kitâbü't-Tevhîd*. 3. *Kitâbü't-Tevbe*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 259; Neseffî, *Tebşiratü'l-edille* (nşr. Claude Selâme), Dimaşk 1990, I, 356-357; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, I, 144; İbn Ebû Şerîf, *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyeri*, İstanbul 1979, s. 86; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 277-278; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 5; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 14, 23; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 46; E. von Zambaur, *Mu'cemü'l-ensâb ve'l-üsretü'l-hakîme fi't-târîhi'l-İslâmî* (nşr. Hasan Ahmed Mahmûd), Kahire 1951, s. 306; Ebû'l-Hayr Muhammed Eyyûb Ali, *Âkîdetü'l-İslâm ve'l-İmâm el-Mâtürdî*, Dakka 1404/1983, s. 270-271.

METİN YURDAGÜR

CÜZCÂNÎ, Ebû İshak

(أبو إسحاق الجوزجاني)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb
b. İshâk es-Sa'dî el-Cüzcânî
(ö. 259/873)

Hadis hâfızı,
cerh ve ta'dîl âlimi.

Horasan bölgesindeki Cüzcân'da doğdu. Daha sonra Dimaşk'a giderek oraya yerleşti. İlim tahsili için Mekke, Basra, Remle, Mısır gibi yerleri dolaştı. Yezîd b. Hârûn, Ebû Âsım en-Nebîl, Haccâc b. Minhâl, Affân b. Müslim ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerden hadis rivayet etti. En çok Ahmed b. Hanbel'den faydalandı ve onun bazı fikhî görüşlerini yazdı. Ahmed b. Hanbel de ona çok değer vermiş ve onunla mektuplaşmıştır. Cüzcânî daha sonra Dimaşk'a döndü, burada Dimaşk hatibi diye ün yaptı ve meşhur bir muhaddis oldu. Kendisinden Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Ebû Zûr'a er-Râzî, İbn Huzeyme, Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Cerîr et-Taberî rivayette bulundular. Nesâî onun *sika** olduğunu, Dârekutnî de sika hadis hâfızları arasında yer aldığını söylemişlerdir. Zehebî onu Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi katı tenkitçilerden saymıştır. Diğer taraftan İbn Hibbân, Hz. Ali aleyhtarı olduğu ileri sürülen güvenilir muhaddis ve tâbiî Harîz b. Osman'ın görüşlerini benimsediği için ona nisbetle kendisine Harîzî dendiğini, fakat mezhep propagan-